

УДК 378.14

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

О.Б. Наливайко

Анотація. У статті представлений аналіз та узагальнення різних підходів до визначення філософського та соціально-педагогічного аспекту категорії професійної культури викладачів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: професійна культура, філософська сутність професійної культури, соціально-педагогічна сутність професійної культури, професійна культура викладача.

Аннотация. В статье представлен анализ различных подходов к определению философского и социально-педагогического аспекта категории профессиональной культуры преподавателей высших учебных заведений.

Ключевые слова: профессиональная культура, философская сущность профессиональной культуры, социально-педагогическая сущность профессиональной культуры, профессиональная культура преподавателя.

Annotation. The paper presents an analysis and synthesis of different approaches to determining the philosophical and socio-professional categories pedagogical aspects of culture academics.

Keywords: professional culture, philosophical essence of professional culture, socio-pedagogical nature of professional culture, professional culture of the teacher.

Постановка проблеми. Формування професійної культури фахівців пов'язане із сучасною модернізацією економічних, соціальних та освітньо-інформаційних інститутів суспільства. Ці перетворення виявляють сутнісні передумови входження в європейський освітній простір, механізми Болонського процесу. Феномен професійної культури відіграє істотну роль у розвитку сучасної освіти, висвітлюючи шляхи і напрямки реформування освітньої системи і забезпечення її відповідності вимогам часу. На думку науковців, професійна культура є вищою формою фахової підготовки майбутнього фахівця, оскільки вона, по-перше, перетворює традиційну сукупність знань, умінь і навичок у цілісну систему, а по-друге, доповнює утворену систему духовно-ціннісними компонентами [9].

Аналіз останніх наукових джерел. Наукові дослідження проблеми формування професійної культури викладача ґрунтуються на положеннях: неперервної професійної освіти (Р. Гуревич, О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Луговий та ін.); психолого-педагогічних концепцій формування особистості педагога (І. Бех, Н. Кузьміна, С. Максименко та ін.); теорій розвитку індивідуальності (А. Маслоу, Р. Роджерс та ін.); формування творчої особистості педагога (О. Акімова, Н. Гузій, Н. Кічук, С. Сисоєва та ін.).

Мета статті полягає в аналізі та узагальненні різних підходів до визначення філософського та соціально-педагогічного аспекту категорії професійної культури викладачів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Питання про необхідність філософського осмислення і узагальнення сутності та змісту феномену професійної культури і надання цьому поняттю належного статусу однієї з основних категорій філософії вищої освіти підняв О.Пономарьов. Без цього, на думку автора, уявляється проблематичною сама можливість успішного розв'язання важливого і вкрай відповідального завдання формування професійної культури викладачів та її належного розвитку в процесі їх фахової підготовки. Тому розглянемо основні філософські аспекти сутності й ролі поняття професійної культури [9].

Онтологічний статус професійної культури пов'язаний з її проявом, по-перше, як однієї з основних цілей навчально-виховного процесу у вищій школі, а по-друге, як визначальної характеристики професійної діяльності фахівця, важливого аспекту його людського буття. У цьому відношенні професійна культура істотно змінює розуміння сутності фахової освіти та її змісту, піднімаючи на новий рівень їх відповідність соціальним очікуванням [9].

Гносеологічний статус професійної культури означає, з одного боку, її визначальну роль у прищепленні людині прагнення до подальшого пізнання як предметної сфери своєї діяльності, так і суміжних сфер, до постійного самонавчання і самовдосконалення. З іншого ж боку, сам процес формування і розвитку професійної культури вимагає від науково-педагогічного складу навчальних

закладів постійного оволодіння новими знаннями, щоб залишатись справжніми професіоналами і принаймні не відставати від студентів, які мають змогу користуватись різними джерелами інформації. Нарешті, гносеологічна роль професійної культури полягає в тім, що вона сприяє більш глибокому усвідомленню сутності діяльності та логіки її здійснення [9].

Аксіологічний статус професійної культури визначає її роль як одного з найбільш характерних атрибутів у системі життєвих цінностей та ідеалів людини, оскільки саме усвідомлення цією людиною соціальної значущості своєї фахової діяльності та її визнання одним з істотних життєво ціннісних чинників власне і виступає основним індикатором рівня розвитку особистості фахівця та його професійної культури. Крім того існує і ще один аксіологічний аспект професійної культури, який певною мірою споріднений з онтологічним її статусом. Цей аспект полягає у значному підвищенні суспільної цінності фахівця, якому вона притаманна [9].

Морально-етичний статус професійної культури, зумовлений тією обставиною, що вона передбачає в загальній структурі складної системи різних відтінків ставлення людини до своєї діяльності ще й глибоке відчуття особистісної відповідальності перед людьми і своєю совістю, перед нинішніми і прийдешніми поколіннями за можливі результати і наслідки цієї діяльності. І це відчуття вимагає його постійного самонавчання з метою підвищення професійної компетенції, а відтак і професійної культури [9].

Таким чином, професійна культура, як філософська категорія, дійсно виявляється пов'язаною з такими важливими елементами загальної системи категорій філософії освіти, як цінності та цілі й має посідати чільне місце у їх ієрархії. Відомі зарубіжні фахівці в галузі філософії освіти Е.Н. Гусинський та В.І. Турчанінова впевнені, що «людина може ставити собі цілі й інколи робить це, однак по відношенню до цінностей особистості її цілі посідають підпорядковане положення, як у свою чергу засоби по відношенню до цілей». Особистість, на їхню думку, «скоріше відчуває свої цінності, ніж усвідомлює свої цілі. У процесі розвитку вона обирає цінності, норми та ідеали, які й визначають її шлях» [3, с. 140].

Для сучасного етапу цивілізаційного розвитку важливо також уточнити зміст категорії духовності саме у його взаємозв'язку з культурою, у тому числі й культурою професійною. Як зазначає Б.С. Гершунський, «системна і глибока криза, яка охопила найважливіші сфери духовного життя людства – науку, релігію і освіту, призвела до фактичного розколу єдиного матеріально-духовного простору цивілізації, породила руйнівний за своїми наслідками розрив між Знанням та Вірою, який все більше поглиблюється, і найнесприятливішим чином позначилась і продовжує позначатися на стані та розвитку освіти, яка все більш очевидно втрачає свої культуротвірні функції, свій вплив на моральні складові індивідуального і суспільного менталітету» [2, с. 15].

Для освіти взагалі, у тому числі й для освіти професійної, надзвичайно важливого значення набуває естетичний аспект формування особистості як один з визначальних елементів її культури. Цей «своєрідний феномен соціальної реальності зафіксований у філософській категорії «естетичне». Як спеціально підкреслюють автори підручника з філософії, «естетичне не є виключно прерогативою мистецтва. Воно складає одну із загальних характеристик самого соціального буття і немов би «розлите» по всій соціальній реальності, естетичним, тобто таким, що викликає у людини відповідні почуття, може бути все, що завгодно: природні ландшафти, будь-які предмети матеріальної й духовної культури, самі люди та різноманітні прояви їх активності – трудові, спортивні, ігрові тощо. Тобто естетичне являє собою немов би певну грань практичної діяльності людини, яка породжує у неї специфічні почуття і думки» [10, с. 578-579].

Соціокультурні основи формування професійної культури викладачів, на думку науковців, імпліцитно обумовлені економічною глобалізацією; посиленням виробництва та необхідністю його кардинального перетворення у цьому напрямі; інтеграцією професійної освіти людини з організацією виробничої праці та сучасними ринковими інститутами; переходом цінностей ринкової економіки із субкультурного стану в узагальнений стан сучасного суспільства; інтенсивною освітньою та професійною інтеграцією викладачів в європейські освітні та виробничі структури; потребами суспільства у фахівцях, здатних виступати в якості суб'єкта сучасної виробничої, наукової та трудової культури, в інноваторах, які створюють інтенсивні технології із тими новими вимогами до підготовки молоді за канонами передової професійної культури, які впливають звідти, з економізацією педагогічної праці, з її ускладненням, з ростом суспільного запиту на синтез різних груп компетенцій сучасних педагогів, з модернізацією освіти, націленої на виховання соціально-інтегрованого молодого спеціаліста, у тому числі й викладача як міждисциплінарно підготовленого фахівця [5, с. 59].

Позиційно-сміслова парадигма [5] дослідження професійної культури та компетенцій педагогів дозволяє проаналізувати їх як цілісність. Вона дає можливість взяти до розгляду такі поняття, як

професійний та кваліфікаційний статус викладачів; співвідношення їх фізичних та розумових зусиль; позиційні можливості останніх; їх цільові, ціннісні та смислові характеристики розвитку в якості ведучого суб'єкта освітнього процесу. Такий підхід дає змогу визначити не тільки відносно стабільні елементи професійної праці та компетенцій педагогів, але й його особливі динамічні соціальні форми, що активно взаємодіють з фундаментальними суспільними умовами їх життєдіяльності [5, с. 59].

Представлений підхід дозволяє: вивчити діяльність викладача через синтез культурології, економіки, соціології, професіології та педагогіки; провести науковий аналіз та розкрити систему його ціннісних та смислових позицій в освітньому процесі; визначити якість та складність, кваліфікацію й можливий потенціал педагогів у галузі ціннісного виховання студента як особистості, професіонала й громадянина. Пізнання позицій й смислів діяльності педагога дає змогу перехресним чином застосувати культурологічні та соціологічні підходи до дослідження формування його компетенцій, категоріально відобразити особливий цілісний, ансамблевий характер навчальної та виховної діяльності у вищому навчальному закладі [5, с. 59].

Як принципи формування професійної культури викладачів у науковій літературі розглядаються такі постулати.

Принцип детермінованості професійної культури викладачів. Цей постулат інтегрує у собі принципи нової культури професійної діяльності як об'єктивної причини створення, удосконалення й підвищення ефективності інтегративних систем професійного навчання молоді, обумовленості саморуку «кваліфікаційної валентності» молоді як у національних, так і в міжнародних межах [6].

Принцип демократизації й гуманізації навчально-виховного процесу. Цей постулат передбачає організацію підготовки майбутніх фахівців на принципах самоврядування та «суб'єкт-суб'єктних» відносин у системі «викладач – студент». Він вимагає враховувати підвищення ролі та значення гуманітарної та суспільно-світоглядної підготовки молоді як сили, що формує у неї соціальну активність, громадянську та економічну свідомість, навички участі у керуванні професійної діяльності [6].

Принцип людини, що удосконалюється. Цей постулат, враховуючи об'єктивний динамізм сучасної професійної культури особистості, виходить з необхідності вікової оптимізації її формування у молоді, з її етапного, комплексного характеру розвитку, а також з реально завданого адаптаційного потенціалу особистості студентів, у якості центральної системоутворюючої категорії формування їх професійної культури та самовизначення їх в якості людини та громадянина [6]. Зазначений принцип дозволяє під час формування професійної культури особистості скерувати зусилля на міждисциплінарних засадах соціокультурного та професійного виховання студентів. Це об'єктивно примушує викладача модернізувати професійну освіту й виховання майбутніх фахівців таким чином, щоб вони могли виступати в якості суб'єктів загальної та професійної культури. Такий фахівець перш за все орієнтований на творчість та реалізацію власних фундаментальних (соціологічно, психологічно й культурно представлених) характеристик – як у сфері професійної діяльності, так і у процесі міжкультурної взаємодії [6].

Більшість науковців розглядає професійну культуру викладачів вищих навчальних закладів як інтегральне явище та вищу форму їх професійної та гуманітарної компетентності, як історично вироблену систему спеціальних знань, способів і норм, необхідних педагогам для здійснення продуктивної освітньої діяльності й постійного її насичення ціннісним й світоглядним змістом. При цьому, взаємодія організаційних і виховних компонентів формування професійної культури педагога здійснюється на трьох фундаментальних рівнях: *особистісному* (через його цінності та ідеали, творче, естетичне та художнє самовизначення педагога); *професійному* (через ціннісно-смислові індикатори змісту їх діяльності, професійні та соціальні статусні установки); *громадянському* (через показники їх економічної мотивації, включення у корпоративну культуру освітнього закладу) [5, с. 59].

Важливим для нашого дослідження є підхід, у відповідності до якого, основу професійної культури викладачів вищого навчального закладу в аксіологічному аспекті складають педагогічні цінності, що виступають як відносно стійкі орієнтири, з якими педагоги співвідносять своє життя й педагогічну діяльність. Підвищення значимості педагогічних цінностей зумовлене наступними обставинами:

- по-перше, саме ціннісний компонент творчого потенціалу особистості викладача багато в чому визначає його професійну культуру, придатність до обраної професії, його професійну готовність, здатність до викладацької діяльності [4, с. 94];

- по-друге, розвиток ціннісного компонента творчого потенціалу особистості педагогів, осмислення ними ціннісної природи професійної культури є дуже складним процесом; великою мірою це пов'язано з тим, що питання про цінності та ідеали в науці ще недостатньо вивчені [7, с. 94].

Сукупність педагогічних цінностей як норм, що регламентують професійно-педагогічну діяльність викладача вищої школи, має цілісний характер та виступає як пізнавально-дієва система, яка визначає відношення між його поглядами на проблеми професійної освіти та професійно-педагогічної діяльності [7, с. 94].

Висновки. Таким чином, категорія професійної культури, як свідчить аналіз наукової літератури, відіграє істотну роль у сучасній педагогіці та філософії освіти, висвітлюючи шляхи і напрями реформування освітньої системи, забезпечення її відповідності вимогам часу. Професійна культура є вищою формою фахової підготовки майбутнього спеціаліста, оскільки, по-перше, перетворює традиційну сукупність знань, умінь і навичок у цілісну систему, а по-друге, доповнює утворену систему духовно-ціннісними компонентами [9]. У формуванні професійної культури викладачів вищої школи необхідно відштовхуватися від специфічних субстанціональних, соціокультурних і педагогічних засад, які мають міждисциплінарну природу.

Література

1. Библер В.С. От науковедения – к логике культуры (Два философских введения в двадцать первый век) / В.С. Библер. – М.: Изд-во политической литературы, 1991. – 413 с.
2. Гершунский Б. С. Философия образования / Б.С. Гершунский. – М.: Московский психолого-социальный институт Флинта, 1998. – 432 с.
3. Гусинский Э.Н. Введение в философию образования / Э.Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
4. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И.Ф. Исаев. – М.: Академия, 2002. – 206 с.
5. Мищенко А.С. Формирование компетенций и профессиональной культуры педагогов / А.С. Мищенко, В.И. Ключкин // Человек и образование. – 2013. – № 3 (36). – С.58-63.
6. Мищенко А.С. Профессиональная культура личности: социально-педагогические принципы формирования [Текст] / А.С. Мищенко // Философия образования. – 2007. – № 6. – С. 283-291.
7. Набиуллин Л.Г. Роль педагогических ценностей в формировании профессиональной культуры педагога / Л.Г. Набиуллин // Человек и образование. – 2013. – № 4 (37). – С. 94 -98.
8. Пономарьов О.С. Сутність і предмет філософії освіти // Науковий вісник. Серія «Філософія» Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – Вип. 25. – С. 11-17.
9. Пономарьов О.С. Професійна культура в системі категорій філософії освіти / О.С. Пономарьов // Науковий вісник. Серія «Філософія» Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – Вип. 26. – С. 21-27.
10. Философия: Учебник для вузов / Под ред. В.Н.Лавриненко, В.П.Ратникова.– М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.– 677 с.